

Elveszettnek hitt decasok Bél Mátyás kéziratoss Adparatusából

A magyar tudomány történetében előkelő hely illeti meg a forráskiadó BÉL Mátyást, jóllehet értékes kéziratgyűjteményének jelentős része kiadatlan maradt. A közlésre előkészített mennyiség nagyságára mi sem jellemzőbb, mint pusztán két adat: a BATTYÁNY József érsek által megvásárolt — jelenleg Esztergomban őrzött — kollekcióban 82, a KOLLÁR Ádám révén Bécsbe került anyagban 19 köteg irat vár tudományos feltárássra. Mert hát azt sem tudjuk pontosan, mi is van ebben a kézirati hagyatékban.¹

I.

A kiadástörténeti hagyomány

Ennek az említett bizonytalanságnak következménye többek között az is, amely BÉL Mátyás terveit illeti az *Adparatus ad historiam Hungariae* (Pozsony 1735) c. forráskiadványával kapcsolatban. HAAN Lajos, a kiadástörténet legalaposabb ismerője, 1879-ben megjelent akadémiai székfoglalójában MILLER Jakab Ferdinándra hivatkozva azt mondja, hogy „az Adparatus további kötetei Bél által sajtó alá rendezve megvannak — de hol?“, azt nem lehet tudni.² Ugyanakkor közli a lappangó II. és III. Decas részletes tartalomjegyzékét is MILLER nyomán.³ Ez a következő:

„Decas II. Monumentum 1. De Matthiae Corvini regis Hungariae laudibus bellicis carmen. — 2. Res gestae Rudolphi ab an. 1591. carmine heroico decantate libri VI. — 3. Vita Jacobi despotae alias Heraclidis et Basilici dicti. — 4. Sigismundi a Pesicz historia expeditionis Maximiliani in regem Poloniae. — 5. Henr. Ribischii epistola de obsidione viennensi an. 1519. [!] — 6. Franc. Forgách epitome obsidionis Sigethi. — 7. Oratio in consessu archiducum et principum recitata. — 8. Oratio funebris in exequiis illustr. comitis Stephani Illésházi comit. trencsin et liptoviensis. — 9. Oratio funebris in exequiis exc. illustr. comitis Nicolai Eszterházy etc. anno 1644. Viennae dicta. — 10. Oratio exequialis illustr. comitis Georgii Thurzo de Bethlenfalva etc. Leutschoviae anno 1617.

¹ Legújabbán TARNAI Andor publikált esztergomi kéziratkutatósi eredményeiből: *Bél Mátyás ismeretlen művei*. Magy. Könyvszle 1955. 123—128.

² HAAN Lajos: *Bél Mátyás*. Bp. 1879. 57.

³ HAAN, i. m. 57—58.

Decas III. Monumentum 1. elegiae XV. — 2. Petri Albani Nivemontii in imaginem Zrinii armati epigrammata. — 3. Joannis Sommeri reges Hung. versice descripti ad Ferdinandum et Joannem reges. — 4. Steph. Taurini cruciatorum servile bellum an. 1519. conscriptum. — 5. Ruinae Pannoniae libri IV. — 6. De bello Pannonico Solimanni libri III. — 7. Nic. Gabelmanni monomachiae Hung. libri II. Duae odae una de strage turcarum sarkanszigethina, altera de fertilitate Hungariae. — 8. Henrici Porsii itineris byzantini libri III. — 9. Encomium Thomae de Nádasd a Martino Rakovszky, carmine heroico. — 10. Georgii Peuckerii lamentatio et soteria hungarica ad populum an. 1681. — 11. Poematum libri VII. de rebus Hung. a Leonhardo Uncio conscripti. Cracoviae, anno 1579. editi.”

Hogy MILLER közlésébe pontatlanságok csúsztak, HAAN nem vette észre, legalábbis nem tért ki rájuk, pedig az ellentmondások nyilvánvalóak. A II. Decas itt nem tartalmazhatott tíz monumentumot, mivel az *Adparatus* első kötetében kettő már megjelent belőle, a III. Decas pedig — éppen a decas-fogalomból eredően — aligha foglalhatott magában tizenegy forrásszöveget. A tévedések egy dolgot feltétlenül bizonyítani látszanak, mégpedig azt, hogy a kéziratban maradt két decas tartalomjegyzéke ebben a formában semmiképp sem tükrözheti BÉL Mátyás elgondolásait.

II.

Az esztergomi kézirat

Az *Adparatus* tervezett köteteinek rekonstruálásában sokat segít, de nem tud teljes megoldásra vezetni az a kézirat sem, melyet *Rerum gestarum in Hungaria carminice descriptio* címen „Arm. VIII. Categ. X. Tit. IV. a.” jelzet alatt őriznek az esztergomi Bibliothecában, pedig nem egyéb, mint az *Adparatus* száz éve keresett II. és III. decasaiból egybekötött kolligátum.⁴ Itt következő részletes tartalmi ismertetésünk során jelezni fogjuk, hogy a kéziratból BÉL Mátyás (*Notitia Hungariae novae historico geographica*. 1–4. köt. Bécs 1735–1742. = Not. Hung.), KOVACHICH Márton György (*Scriptores rerum Hungaricarum minores*. 1–2. köt. Buda 1798. = SM) és HEGEDÜS István (*Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*. Bp. 1906. = AnR) különböző korpuszai milyen szövegrészeket jelentettek meg nyomtatásban.

[1.] 1–44.: No. 1. [SOMMER János 15 moldvai elégiája.] — 44–46.: *Stephano Helnero senatori Bistriciensis in Transilvania fratri carissimo Johannes Sommerus, S.* — [2.] 47–75.: No. 2. [A wittenbergi ZRÍNYI-album epigrammáiból.] — 47–48.: *In imaginem Zerini armati epigramma, Petri Albini Nivemontii* [AnR 330–331.] — 49–51.: *Ad eos qui illustris comitis Nicolai Zerini pro patria fortissime nec minus magnanime occumbentis virtutem grata pietate, et uti patrem patriae celebrant* [AnR 331–333.] — 51–53.: *In imaginem Zerini non armati, epigramma Petri Albini* [AnR 333–335.] — 53.: *Aliud in eiusdem effigiem* [AnR 335.] A szerző neve a másolás alapjául szolgáló 1587-es nyom-

⁴ A kézirat ismételt használatáért ÁRVA Vince és KOVÁCH Zoltán könyvtárigazgató uraknak tartozom köszönettel.

tatványban és a kéziratban „Strissa”, az AnR-ben tévesen „Hrissa”. — 54.: *Epitaphium illustris comitis Nicolai a Zrinio* [AnR 335.] A szerző neve a kéziratban „Peczii”, az AnR-ben „Reczii”. — 54.: *Aliud* [AnR 336.] — 54–55.: *Aliud* [AnR 336.] A szerző neve a kéziratban „Sikolssy”, az AnR-ben „Siklossy”. — 55–56.: *Aliud* [AnR 336–337.] A szerző neve a kéziratban „Schesaeus”, az AnR-ben „Schaeseus”. — 56.: *Aliud* [AnR 337–338.] — 56–57.: *Aliud ad spectatorem* [AnR 338.] — 57.: *In effigiem Zrinii* [AnR 338–339.] A vers írója „rector scholae Ceglediensis” a kéziratban, az AnR-ben „Cegediensis”. — 57–60.: *Aliud* [AnR 339–341.] A kéziratban „Valentinus Zixouius Hung.” a szerző neve, az AnR-ben hiányzik. — 60.: *Aliud* [AnR 341.] — 60–62.: *Aliud* [AnR 341–343.] — 62.: *Aliud* [AnR 343.] A kéziratban a szerző „rector . . . Vratislaviensium”, az AnR-ben „Vratislaviensem”. — 62–63.: *Epigramma, quo innitur, illustri Zrinio, ad propugnandam arcem Sigethinam, neque fortitudinem, neque prudentiam defuisse, sed fortunam* [AnR 343–344.] — 63.: *Aliud* [AnR 344.] — 64–65.: *Aliud* [AnR 344–345.] — 65–66.: *Aliud* [AnR 345–346.] — 66.: *Aliud* [AnR 346–347.] — 67.: *Aliud* [AnR 347–348.] — 67–68.: *Aliud* [AnR 348.] — 68–69.: *Eiusdem illustrissimi comitis Nicolai Zrinii epicedion, scriptum a Paulo Fabricio caesar. mathematico, med. d. et ordinario in Academia Viennensi professore* [AnR 349–350.] — 69.: *Epitaphium* [AnR 350.] A kéziratban az első szó „Zeriniae”, az AnR-ben „Zriniae”. — 69.: *Aliud* [AnR 350.] — 69–75.: *Zriniius de se ad proceres Hungariae* [AnR 350–356.] A cím a kéziratban „Vngariae”, az AnR-ben „Hungariae”. A szerző nevében sem „Szixonius” szerepel [AnR 356.], hanem „Zixouius”. — [3.] [SOMMER János verse] — 76–83.: *Ornatissimo virtute et eruditione viro D. Antonio Iungk, reipublicae Cibiniensis senatori, domino et amico observando Johannes Sommerus, dedicatio.* — 84–131.: *Reges Hungariae.* A szöveg végén: „Johannes Sommerus Anno MDLXVII”. — [4.] 132–229.: No. 4. — 131–132. között: Stephani TAURINI Olomucen.: *Stauromachia. Id est: cruciatorum servile bellum, quod anno ab orbe redempto, post sesquimillesimum, quartodecimo, et Pannonias, et Collimitaneas provincias, valde miserabiliter depopulaverat. In quinque libros summatim digestum. Eiusdem index, eorum, quae in hoc opere visa sunt annotatu digniora.* [Itt a nyomtatott kiadás címlapján látható fametszet helye bekeretezve] *Georgius Zekel.* — 132–136.: [előszó] — 137.: *Udalricus Fabri Rhetus lectorem alloquitur, an hos libros legat, addubitantem.* — *Francisci Siculi Transilvani exastichon.* — 138–206.: [Az eposz öt éneke. Részletek jelentek meg belőle: BÉL, Not. Hung. III. 50., 52–55.] — 207–228.: *Index Abcdarius.* — 228–229.: *Stephanus Taurinus Olomucensis etc. optimaе literariae iuventuti S. D.* — [5.] 230–322.: No. 5a. *Ruinae Pannonicae.* [Az eposz négy énekének szövege. Szemelvényeket adott ki belőle BÉL, Not. Hung. III. 315–316, 318–322. passim.] — [6.] 323–382.: No. 6. *De bello Pannonico Solymanni imperatoris Turcorum ultimo libri tres.* HEGEDÜS az AnR 299. lapján nem tud arról, hogy ez a szöveg itt az esztergomi kéziratban is megtalálható, s egy budapestire hivatkozik. — [7.] 383–464.: No. 7. — 382–383. között: Nicolai GABELMANNI Germani *Monomachiae Hungaroturcicae carminum libri duo, ad illustrissimum dominum et magnanimum heroem D. Franciscum de Nadasdy, perpetuum terrae Fogaras et comitatum Sempronienensis, Castriferrei comitem etc.* *Adiectae sunt aliae duae odiae: una: De strage Turcarum Sárkányszigethana, altera: De fertilitate Hungariae.* — 383–386.: *Francisco de Nadasdy illustrissimo et magnanimo D. E. H. magno Hungariae comiti: marschallo: consiliario caesareo Nicolaus Gabelmannus.* —

387.: *Ad Manes Vergilii poetae autor.* — 388.: *Benevolo lectori s.* — 389.: *Hadrianus Borkius Nicolao Gabelmanno literatissimo.* — *Ad illustres Hungariae proceres.* Johannes ERCKIUS H. Germanus. Patavii Idibus Maii A. XC. — 390.: *N. Gabelmanno viro praestantiss. I. Hertelius Septem Castrensium.* Patavii 17. Maii, XC. — *N. Gabelmannus S.* — 391—454.: *Monomachiae Hungaroturcicae [carminum libri II.* A költeményt összefoglalóan ismertette és szövegből szemelvényeket adott ki BÉL, Not. Hung. II. 441., 478—484., 490., IV. 588—591. passim, 707. — Bevezetővel ellátott hosszabb részletet közölt belőle HEGEDÜS, AnR 357—363.] — 455—458.: *Ode [I.] de Strage Turcarum Sarkanszigethana.* — 459—461.: *Ode II. de fertilitate Hungarica.* [Kiadva: AnR 364—367.] — 462.: *Ode III. ad Gabrielem Szentgyörfly [!] et literatissimum et nobilissimum virum.* — 463.: *Ode ad Nicolaum Rudnay Hungarum, virum prudentissimum.* — *Ode V. ad Joannem Parnassum Hungarum, virum egregium.* — 464.: *Ode VI. de bello Turcico.* — *Ode VII. in virum militem.* — [8.] 465—501.: No. 8. — 465.: Johannes SAMBUCUS caes. consil. et historicus: *De Henrico Porsio I. C.* — 466—501.: Henrici PORSII IC.: *Itineris Byzantini.* [Szemelvények ebből a szövegből: BÉL, Not. Hung. III. 335—337.] — [9.] 502—517.: No. 9. *Encomium spectabilis et magnifici domini comiti Thomae de Nádasd ...* Martinus RAKOWSKY de Rakow. — [10.] 518—577.: No. 10. — 517—518. között: Georgii PEÜCKERI Neosoliensis *Lamenta et soteria Hungarica ob populum A. C. MDCLXXXI. pestilentia adflictum liberatumque, verbis potissimus Vergilii decantatae.* — 518—577.: „Cento Vergilianus” [A költemény szövege.] — [11.] 578—613.: [No. —] T. Cortesii de Matthiae Corvini, regis Ungariae laudibus bellicis carmen. [Kiadás a kéziratból: BÉL, Not. Hung. III. 227.] — [12.] 614—798.: No. 5b. — 613—614. között: Joh. CSERNOWITZI a Monte Lybaeo: *Res gestae Rudolphi ab 1591 libri 27 [!]* — 614—798.: [A hat énekes költemény szövege. Részleteket közölt belőle BÉL, Not. Hung. III. 67—72. passim, 343., 347—348.] — [13.] — 799—869.: No. 5. 799—856.: *Vita Jacobi Despotae alias Heraclidae Basilici dicti, excerptu ex monumentis historiarum illustri ac magnifici Dn. Francisci FORGACH etc.* — 801—855.: *Vita Jacobi Despotae Moldavorum reguli, qui vixit Ferdinando Caesare, et Johanne II. in Transilvania imperantibus].* Előtte p. 801.: Jacobo PALEOLOGO Johannes SOMMERUS Pirnensis, S. — 856.: *Lectori S. Petrus Albinus Nivemontius.* — 857—858v: *Arbor illustrissimae Heraclidarum familiae.* — 859—869.: *Commentatiuncula brevis de Walachii eiusque partibus et synopsis rerum Walachiarum auctore Petro ALBINO Nivemontio.* — [14.] 870—901.: No. 6. 869—870. között: Sigismundi a PISINTZ: *Historia expeditionis Maximiliani archiducis, cum in regem Poloniae electus, frustra in eiusdem regni possessionem venire, laboravit.* — 870.: *Praefatio.* — 871—901. [A mű szövege. Teljes kiadása: KOVACHICH: SM I. köt. 158—193.] — 901.: „Revisum, relatum, et typis mandari placidatum est. In senatu die 15ta 8bris 1734. Joannes Krisan juratus Liberae Regiaeque civitatis Psoniensis notarius mpp.”⁵ — [15.] 902—918.: No. 7[a]. Előzőleg p. 901—902. között: Henrici RIBISCHII *epistola de obsidione Viennensi, quam anno MDXXIX. irrito conatu Solymannus susceperat.* — 902—918.: *Henricus Ribischius J. C. Henrico Stromero Auerbachio medico et*

⁵ HEGEDÜS ezt az imprimatúrát, mely a kolligátum utolsó három kéziratának végén olvasható — tehát itt a 901., valamint a 918. és 943. lapokon —, az esztergomi káptalan nyomtatási engedélyének véli. AnR 301.

consulari Lipsiensi. [Utal rá: BÉL, Not. Hung. I. 199–200.] — 918.: *Ibraimus Bascha Dei gratia primus Syriae secretarius et summus consiliarius, serenissimi et invictissimi Caes. Sultani Solymanni, dux et gubernator omnium regnorum et exercituum* . . . Datae ad Viennam medio Octobris. — 918.: „Revisum, relatum, et typis mandari placidatum est. In Senatu die 15ta 8bris 1734. Joannes Krisan Juratus Liberae Regiaeque civitatis Psoniensis notarius mpp.” — [16.] 919–943.: No. 8. — 918–919. között: Francisci FORGÁCH liberi baronis de Gyemes *epitome obsidionis Szigethi.* — 919–928.: *Ad illustrem et magnificum Dn. Emericum Forgach, baronem a Gyemes, equitem auratum et comitem in Trinchin etc. dominum benignissimum, praefatio Albani Nivemontii historiogr. Sax. et profess. Witteberg.* — 928–943.: *Zigethi Hungariae claustru praestantissimi vera descriptio, et obsidionis epitome ex illustris Francisci Forgachii . . . sui temporis historiarum commentariis, bona fide de verbo ad verbum descripta, nunquam ante hac visa et nunc primum in lucem emissa.* — 943.: „Revisum, relatum, et typis mandari placidatum est. In Senatu die 15ta 8bris 1734. Joannes Krisan Juratus Liberae Regiaeque civitatis Psoniensis notarius mpp.” — 945–950.: *Index.*

III.

A kolligátum fasciculusai

A fólió nagyságú gyűjtemény egykorú, XVIII. századi papírkötésben 950 számozott lapot tartalmaz különböző kézirással. Az egyes füzetek előzéklapjai számozatlanok, ezek a kihagyások azonban nem szakítják meg a folyamatos-ságot, ami arra mutat, hogy csak bekötés után számozhatták be az úgynevezett szennylapok kivételével, melyekre terjedelmesebb címfeliratok kerültek. Az egyes szövegegységek numerussal vannak megjelölve 1-től 10-ig, de nem következetesen: az 5-ösnek három előfordulása is van 5, 5a és 5b jelzésekkel, sima 6-os, 7-es és 8-as kétszer szerepel (ezekből minden másodikat „[a]”-val különítettünk el), egy nagyobb mű pedig a 10–5b sz. fasciculusok között szám nélkül ékelődik bele a kötetbe (ezt „[No. –]” jelöléssel láttuk el). Így az egész gyűjtemény 16 monumentumot foglal magában.

A füzetek sorrendje valószínűleg a logikusabbnak tűnő összeállítás kedvéért változott meg bekötéskor, legalábbis ez látszik elfogadható magyarázatául annak, hogy miért van ez a mostani kuszátság: 1, 2, 3, 4, 5a, 6, 7, 8, 9, 10, [–], 5b, 5, 6[a], 7[a], 8[a]. Akár egyik, akár másik sorrendi változatot nézzük is, azt kell tapasztalnunk, hogy egyik sem felel meg a MILLER Jakab Ferdinánd által ránk hagyományozott s HAANTÓL is átvett decasok beosztásának. A két változat, a MILLER–HAAN-féle [= MH] és az esztergomi [= E] közötti viszony ezek szerint a következő: *II. Decas.* MH 1 [E 10–5b közötti számozatlan fasciculus], MH 2 [E 5b], MH 3 [E 5], MH 4 [E 6a], MH 5 [E 7a], MH 6 [E 8a], MH 7–10 [E hiányzik]. — *III. Decas.* MH 1 [E 1], MH 2 [E 2], MH 3 [E 3], MH 4 [E 4], MH 5 [E 5a], MH 6 [E 6], MH 7 [E 7], MH 8 [E 8], MH 9 [E 9], MH 10 [E 10], MH 11 [E hiányzik]. A 11-iknek feltüntetett darab megvan ugyan a Bibliothecában „Arm. VIII. Categ. X. Tit. IV. c.” jelzet alatt, de függetlenül az *Adparatus* II. és III. Decasától.

MILLER 1802-es híradása óta a kézirat „felfedezésére” a századfordulón nyílt volna alkalom, amikor 1896–1906 között HEGEDŰS István anyagot

gyűjtött *Analecta recentiora ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia* c. kötetéhez. Az AnR megfelelő helyein szerepel is a pontos lelőhely, de sem a klasszika-filológus szövegkiadó, sem a BÉL-filológia nem figyelt fel a forrásanyag provenienciájára.⁶

IV.

A decasok forrásai

Megállapításunk szerint az esztergomi kézirat forrásául szolgáló alapszövegek — a füzetek bekötési sorrendjében — a következők lehetnek: **1.** (p. 1—46.): Johannes SOMMERUS Pirnensis: *Reges Hungarici et Clades Moldavica* etc. Wittebergae 1580. (App. I. 478.) — **2.** (p. 47—75.): *De Sigetho Hungariae propugnaculo* etc. Wittebergae 1587. (RMK III/1. 765.) — **3.** (p. 76—131.): Johannes SOMMERUS Pirnensis: *Reges Hungarici* etc. Wittebergae 1580. Ez a mű megjelent még később a *Deliciae poetarum Hungaricorum* XVII. századi (Francofurti 1619. — RMK III/1. 1245.), illetve XVIII. századi kiadásában is (H. n. 1727. — PETRIK I. p. 514.), de az azonosítás a wittenbergi kiadással Johann Samuel KLEIN: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger* etc. című munkájának segítségével lehetséges volt (App. I. 478. és jegyzete.) — **4.** (p. 132—229.): Stephanus TAUBINUS Olmucen: *Stauromachia*. Viennae [1519.] (App. I. 137.) — **5—6.** (p. 230—382.): Christianus SCHESAEUS Mediensis Transylvanus: *Ruinae Pannoniae libri quatuor* ... *Addita est historia de bello Pannonico Solymanni imperatoris Turcorum ultimo, Iulae et Zygethi expugnationem continens*. Wittebergae 1571. (RMK III/1. 613.) — **7.** (p. 383—464.): Nicolaus GABELMANNUS Germanus: *Monomachiae Hungaro-Turcicae carminum libri II. Adjectae sunt aliae duae odae: altera de strage Turcarum Sarkan Sigethana, altera de fertilitate Hungariae* etc. Patavii 1590. (App. I. 532. Hogy a II. óda BOCATIUS János költeménye, GERÉB László próbálta igazolni, EPhK 1938. 385—386.) — **8.** (p. 465—501.): Henricus PORSIUS: *Itineris Bizantini libri III*. Francofurti 1583. (KOSÁRY I. Bp. 1951. 314.) — **9.** (p. 502—517.): Martinus RAKOVSKIIUS: *Libellus de partibus reipublicae et caussis mutationum regnorum, imperiorumque in plerisque ad imitationem Aristotelis* ... *Additum est, praeterae, Encomium spectabilis et magnifici domini palatini regni Hungariae* etc. Viennae 1560. (RMK III/1. 475. — HORÁNYI III. 138—145.) — **10.** (p. 518—577.): Georgius PEUCKER: *Lamenta et soteria Hungarica*. Jenae 1681. (RMK III/1. 3111.) — **11.** (p. 578—613.): T. Alexander CORTESIUS: *Liber unus de virtutibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae regis* etc. Mivel sokszor megjelent humanista műről van szó, BÉL Mátyás koráig bármely kiadásra gondolhatunk. Ezek a következők: 1531. Hagena, 1543. Basilea, 1568. Basilea, 1581. Francofurtum, 1606. Hanovia, 1608. H. n., 1690.

⁶ HEGEDŰS egy kijelentéséből mintha az derülne ki, hogy esztergomi adatait NÉMETHY Lajos könyvtáros információiból, tehát másodkézből merítette volna. A 6. sz. fasciculussal kapcsolatban céloztunk már rá, hogy HEGEDŰS aligha látta a kéziratot, s hasonló gyanú olvasható ki egy másik nyilatkozatából is: „Az esztergomi képtalan könyvtárában van egy becses kézirat, mely Batthyány gyűjteményéből került oda és Cat. X. Sect. 4a. jelzéssel van ellátva, e kézirat 919—941 lapjain, melyeket még 1896-ban másoltattam le...” stb. AnR 301.

Colonia Agrippina, 1719. Florentina. Mint FÖGEL József megállapította, valamennyi kiadás az 1531-es editio princepsen alapul, mely a wolffenbütteli Corvina-kódex szövegét tartalmazza, így a pontos meghatározás nem látszik perdöntőnek.⁷ — **12.** (p. 614—798.): Johannes CZERNOWITZI: *De bello Pannonicò libri VI.* c. kézírata 1619-ből. (B. G. STRUVIUS—Chr. G. BUDER: *Bibliotheca historica selecta.* II. Jenae 1740. p. 1483. — HORÁNYI, I. 447—448.)⁸ — **13.** (p. 799—869.): *Vita Jacobi Despotae Moldavorum reguli* descripta a Johanne SOMMERO Pirm. etc. Wittebergae [15]87. (App. I. 519. — RMNy No. 145.) — **14.** (p. 870—901.): Sigismundus a PESINCZ: *Clades Bicinensis* c. kézírata 1591-ből. (KOVACHICH, SM I. p. XXVIII.) — **15.** (p. 902—918.): Henricus RIBISCHIUS: *De re Turcica ad Wiennam Austriae etc. Epistola historialis ad clariss. virum Henricum Stromerum Auerbachensem* etc. Lipsiae 1530. (App. I. 223.) — **16.** (p. 919—943.): *De Sigetho Hungariae propugnaculo* etc. Wittebergae 1587. (RMK III/1. 765. A kézirat szövege e kiadás D—E3a ívek levelein található.)

V:

A kézirat tudománytörténeti értéke

Az *Adparatus* folytatása számára lemásolt költői és történeti szövegek tartalmából annyi következetesség nyomban felismerhető, hogy BÉL Mátyás valóban ritka és értékes XV—XVII. századi forrásműveket válogatott össze az újabb decasok számára. Olyanokat, amelyek közül egy — kéziratban megszerezve — máig kiadatlan maradt (CSERNOVICS), egy csak a XVIII. sz. végén jelent meg (PESINCZ; — kiadta KOVACHICH, SM I. Buda 1798.), kettő a XIX. században (TAURINUS; — kiadta Christian ENGEL: *Monumenta Ungrica.* Viennae 1809. és SOMMER János Heraclides-életrajza: Émile LEGRAND: *Deux vies de Jacques Basilicos* etc. Paris 1889.), kettő pedig a XX. században (*De Sigetho Hungariae propugnaculo* etc. Wittebergae 1587. a HEGEDÜS-féle AnR-ben, Bp. 1906., valamint CORTESIUS műve Josephus FÖGEL gondozásában, Lipsiae 1934. *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* c. sorozatban.) A többiek közül hat ma is modern kiadásra vár (FORGÁCH és GABELMANN 1—1 műve, továbbá SCHESAËUS és SOMMER 2—2 munkája), míg négy annyira elfeledettnek számít, hogy megfelelő kézikönyvekben, a történeti és irodalomtörténeti forráskutatás érdekében, megérdemelne legalább egy bibliográfiai utalást (PEUCKER, PORSIUS, RÁKÓCZY és RIBISCH).

BÉL Mátyás forráskiadói koncepciója ebből a futólagos áttekintésből is világosan áll előtünk: amit nem váltott valóra terveiből, olyannyira hiányzott a magyar tudományosságból, hogy utódainak kellett a folytatásról gondoskodniuk. A szórványos, de hasznos publikációk után (KOVACHICH, ENGEL) teljes

⁷ Bevezetés CORTESIUS kiadásához: Lipsiae 1934. p. III.

⁸ Mivel ez a kézirat BÉL hagyatékából Bécsbe került, a Batthyány-gyűjtemény példánya csak másolat lehet. Arról, hogy kiadásra került volna, sem BOD (*Magyar Athénas* 312.), sem SZINNYEI (*Magyar írók* II. 326. h.) nem tud. A szerzőnek még a neve sem fordul elő Šime JURIO bibliográfiáinak eddigi köteteiben (*Jugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis.* I—II. Zagrabiae, 1968—1971.), ami szintén a kéziratossággal járó ismeretlenségre mutat.

egésében HEGEDŰS hozhatta volna napfényre az egész gyűjteményt, amikor megpróbálta életben tartani az ÁBEL Jenő által megindított analecta-közlés-típust, ő azonban szemmelláthatóan anyaghiány miatt — korábban már említett okok következtében —, lemondott erről. A XX. században fellendült magyarországi humanista filológia és irodalomtörténetírás meglehetősen drága árat fizetett az elmaradt edíciókért: olyan jelentős XVI. századi szerzők, mint SCHESAEUS, SOMMER és GABELMANN, kimaradtak a részletkutatásokból, miáltal a szintézisekben sem foglalhatták el méltó helyüket. BÉL Mátyás *Adparatus*ának megtalált decasai ma már természetesen nem többek tudománytörténeti értékeknél, de még így is megszívlelendő tanulságokat rejtenek magukban.

SÁNDOR V.-KOVÁCS

Für abhanden gekommen erachtete Kapitel im handschriftlichen Adparatus von Mátyás Bél

Seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts hält die Fachliteratur über Mátyás Bél dafür, dass die in Handschrift gelassenen Kapitel seines Adparatus irgendwo in druckfertiger Form vorhanden sind. Jakob Ferdinand Miller veröffentlichte 1802 auch eine genaue Liste der Kapitel, die aber praktisch nie gebraucht wurde, da die ganze Manuskriptsammlung an einem unbekanntem Ort verborgen war. Verfasser beweist, dass sich die Manuskripte der unveröffentlichten Kapitel des Adparatus in ein einziges Kolligatum gebunden, wenn auch nicht in der von Miller publizierten Reihenfolge, in der Bibliotheca der Stadt Esztergom befinden. Im Aufsatz wird des weiteren nachgewiesen, dass die interessantesten Geschichtsquellen seit dem 18. Jahrhundert zum Teil oder im Ganzen mehrmals herausgegeben worden sind, aber ohne, dass die unveröffentlichte Fortsetzung des im Druck unvollendet gebliebenen Werkes von Mátyás Bél dabei erkannt worden wäre.

Verfasser stellt schliesslich das Verzeichnis der raren Druckschriften aus dem 16. Jahrhundert zusammen, die als Quellen zur Durchschrift dienen. Daraufhin wird festgestellt, dass Bél nicht nur gedruckte, sondern auch zwar für Ausgabe vorbereitete, doch letzten Endes unveröffentlicht gebliebene Texte zwecks Publikation nachschrieb. Es gilt als eine weitere Forschungsaufgabe zu erklären, ob das zeitgenössische Manuskript auffindbar ist, oder als unveröffentlichter und unbekannter Text heute nur mehr in den handschriftlichen Kapiteln von Mátyás Bél aufbewahrt wird.